

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA
DÖVLƏT İDARƏÇİLİK AKADEMİYASI**

Əlyazması hüququnda

ASİF AĞALAR OĞLU İMAMƏLİYEV

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA YERLİ
HAKİMİYYƏT SİSTEMİNDƏ BƏLƏDİYYƏLƏRİN
YERİ VƏ ROLU**

İxtisas: 5904.01 – «Siyasi institutlar və sistemlər»

Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq
üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2017

İş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının “ Politologiya və siyasi idarəetmə ” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, professor
Ə.Z.ABDULLAYEV

Rəsmi opponentlər: siyasi elmlər üzrə elmlər doktoru, professor
H.M.RƏCƏBLİ

siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru
D.S.HƏŞİMOV

Aparıcı təşkilat: Bakı Slavyan Universitetinin
“Azərbaycan tarixi və ictimai elmlər”
kafedrası

Müdafiə “ _____ ” _____ 2017-ci il tarixində saat __ da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası nəzdindəki FD 02.101 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ1001, Bakı şəhəri, Lermontov küçəsi, 74.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Elmi kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “ _____ ” _____ 2017-ci il tarixində göndərilmişdir.

FD 02.101 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,

fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

S.İ.Məmmədova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. Demokratik cəmiyyətdə əhaliyə daha yaxın olan, hakimiyyət sistemində cəmiyyət və dövlət arasında əlaqələndirici rol oynayan, konkret ərazidə xalq hakimiyyətinin reallaşması formasını təşkil edən yerli hakimiyyət mühüm yer tutur. Yerli hakimiyyət həmin ərazidə yaşayan əhalinin maraqlarından çıxış edərək dövlət hakimiyyətinin xalqa yaxınlaşmasına səbəb olur. Beləliklə də, lokal səviyyədə baş verən siyasi dəyişikliklərdə insan amili aktuallaşır və vətəndaşlar ictimai əhəmiyyətli qərarların qəbul edilməsi prosesinə real şəkildə qoşulmaq imkanı əldə edirlər. Bütün bunlar yerli hakimiyyət sisteminin, bu sistemdə yerli özünüidarəetmə orqanlarının yeri və rolunun politoloji təhlilinin aparılmasının əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

Bu baxımdan tədqiqat mövzusunun aktuallığını konkret olaraq tezis şəklində aşağıdakı müddələrlə ifadə etmək olar:

- Yerli hakimiyyət sistemində onun vacib komponentini xalq hakimiyyətinin əsası olmaqla bələdiyyələrlə təmsil olunan yerli özünüidarəetmə təşkil edir. Yerli hakimiyyət subyekti olan yerli özünüidarəetmənin reallaşmasında vətəndaşların iştirak etmək hüququ demokratik cəmiyyətin zəruri xüsusiyyətlərindən biridir və 1985-ci il oktyabrın 15-də «Avropa yerli özünüidarəetmə Xartiyası»nı qəbul etmiş Avropa Şurasının bütün üzv-dövlətləri tərəfindən tanınır. Məhz bu baxımdan yerli özünüidarəetmənin təşkili modellərinin öyrənilməsi xüsusi maraq doğurur.

- Demokratik inkişaf yolu seçmiş müstəqil Azərbaycanda da səmərəli yerli özünüidarəetmə modelinin yaradılması, bələdiyyə demokratiyasının fomaləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi siyasətinin həyata keçirilməsi dövlətin qarşısında duran prioritetlərdən biridir. Məhz bundan çıxış edərək Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin təşəkkülündə xüsusi xidmətləri olmuş Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev qeyd edirdi: “Biz Azərbaycanda tam müstəqil yerli özünüidarəetmə orqanları yaradırıq. Bu, həm demokratiyanın inkişafı deməkdir, eyni zamanda ölkəni idarə etməkdə vətəndaşlarımıza

imkanlar yaranmasının göstəricisidir”¹. Bütün bunlar da qoyulan məsələlərin tədqiq edilməsini zəruri edir

- Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarə orqanları olan bələdiyyələr vətəndaş cəmiyyətinin institutlarından biri olmaqla yerli icmaların xalq hakimiyyətinin reallaşmasında iştirakını təmin edir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin söyləri nəticəsində 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının mətninə bələdiyyələrlə bağlı ayrıca fəslin daxil edilməsi müstəqil Azərbaycan dövlətinin bu məsələyə necə böyük əhəmiyyət verdiyini göstərir. Odur ki, Konstitusiya müddəaları əsasında qurulmuş bələdiyyələrin fəaliyyətinin yerli hakimiyyətin reallaşması kontekstində öyrənilməsi həm nəzəri, həm də praktiki maraq doğurur.

- Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin təşəkkülü və inkişaf etdirilməsi siyasəti onun layiqli siyasi varisi, ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir və onun rəhbərliyi altında bələdiyyə idarəetməsinin müsbət təcrübəsi nəzərə alınmaqla yerli özünüidarəetmə institutunun səmərəliliyinin yüksəldilməsi siyasəti həyata keçirilir. Bununla bağlı bu gün Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin inkişafının müxtəlif aspektlərinin öyrənilməsi xüsusi aktuallıq kəsb edir.

- Problemin aktuallığı həm də siyasi sistemin demokratikləşməsi şəraitində yerli səviyyədə lokal məkanda baş verən siyasi proseslərin, onların əsas aktorlarından biri olan siyasi partiyaların bələdiyyələrin formalaşması və fəaliyyətində iştirakı məsələlərinin öyrənilməsi ilə bağlıdır ki, bunların da araşdırılması ölkənin siyasi inkişaf tendensiyalarının müəyyən edilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

- Ölkədə xalq hakimiyyətinin ən aşağı səviyyəsindəki konkret inzibati ərazidə reallaşan yerli hakimiyyətin subyektləri kimi, yerli özünüidarəni həyata keçirən bələdiyyələr və yerli icra hakimiyyət orqanları çıxış edirlər. Onların qarşılıqlı münasibətlərinin öyrənilməsi, bu münasibətlərdə yaranan problemlərin təhlili onların aradan qaldırılması yollarının müəyyən edilməsi və bələdiyyə hakimiyyətinin səmərəliliyi baxımından zəruridir.

¹ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 12 dekabr Bələdiyyə seçkiləri ilə əlaqədar xalqa müraciəti. 10 dekabr 1999-cu il

Beləliklə, göründüyü kimi, mövzunun aktuallığını təsdiq edən yuxarıdakı müddəalar dissertasiya tədqiqatı probleminin seçilməsini şərtləndirməklə, onun elmi-nəzəri və praktik baxımdan araşdırılmasının aktual və vacib olduğunu təsdiq edir.

Problemin işlənmə dərəcəsi. Yerli hakimiyyət institutu və onun reallaşması sistemində yerli özünüidarəetmənin mahiyyəti və rolu, təşkili xüsusiyyətləri və inkişafı problemləri müxtəlif aspektlərdən Azərbaycan və xarici ölkə tədqiqatçıları tərəfindən tədqiq edilmişdir.

Həmin problemin nəzəri əsasları tarixi aspektdən R.Qneyst, A.Tokvil, L.Şteyn, P.Aşley və b. kimi qərb tədqiqatçıları tərəfindən araşdırılmışdır².

XX əsrin sonu - XXI əsrin əvvəllərində ölkəmizdə yerli özünüidarəetmənin təşəkkülü və inkişafı sahəsində beynəlxalq təcrübənin əhəmiyyəti artmışdır. Bu baxımdan Qərb ölkələrində yerli özünüidarəetmənin təşkili xüsusiyyətləri və inkişaf tendensiyalarının tədqiqinə həsr olunmuş elmi əsərlər maraq doğurur, həmin məsələlər C.Stoker, E. Markvart, L.Rouz, Q.Cons, X.Şoller, V. Xoffman – Martinot, F. Kjellberg, E.Xarlof və başqaları tərəfindən öyrənilmişdir³.

Tədqiq olunan problem müxtəlif aspektlərdən konseptual şəkildə postsovet məkanı ölkələrindən Rusiya alimlərindən A.Akmalova, S.Naumov, A.Podsumkova, M.Martınov, M.Kavalenko, L.Raqozina, T.Xabriyeva, P.Çernoqor, M.İsayeva, A.Kamenski, D.Matveyev, A.Çerkasov, Y.Əbdurəhimov, A.Vasilyev, Q.Barabaşev, İ.Kenya,

² Гнейст Р. История государственных учреждений Англии/ Пер. С немецкого под ред.: Венгеров С.А.- М.: К.Т.Солдатенков, 1885. – 876 с. – репринтная копия; Ашлей Перси. Местное и центральное управление: сравнительный обзор учреждений Англии, Франции, Пруссии и Соединенных Штатов. СПб.: Изд-во О.Н.Половой, 1910.-XII, 308 с. – репринтная копия; Токвиль А. Демократия в Америке. М.: Прогресс, 1992. 554 с.; «Учение об управлении» Л.Фон Штейна// Маршев В.И. История управленческой мысли. Уч-к. М.: Инфйра- М., 2005. 731 с.

³ Stoker G.Conclusions: new ways of being local government. Basingstoke, UK, Palgrave Macmillan, 2004; Маркварт Э. Организации местного самоуправления в Германии// Муниципальное право. 2007. №1(37). С.65-68; Маркварт Э. Местное самоуправление и местная власть в Германии. Чиновник, 2004. №5 (33); Rose L. Leadership and Local Democracy: Does Leadership Make a Difference? Budapest, 2005; Hoffmann-Martinot V.The French Republic-One yet Divisible?-Reforming Local Government in Europe.Ed. bu N. Kersting, A.Vetter.Wiesbaden.P.157-182; Шгимпфл Г., Шоллер Х. Местное самоуправление. М., Наука, 1995.254 с. və b.

İ.Ovçinnikov, V. Şustov və başqalarının əsərlərində nəzərdən keçirilmişdir. Həmin əsərlərdə yerli özünüidarəetmənin tarixi təşəkkülü və təşkili əsasları, onun cəmiyyətin siyasi sistemində yeri, müasir modelləri, inkişaf perspektivləri və digər məsələlər tədqiq olunur, lakin, fikrimizcə, bu məsələlər yerli hakimiyyət kontekstində zəif işıqlandırılır⁴

Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin tarixi təcrübəsinin öyrənilməsinə həsr olunmuş işlərdən K.Ocaqovanın, A.Milmanın, A.Salamzadənin, D.Seyidzadənin, V. Xanaliyevin və b.əsərlərini göstərmək olar⁵

Müstəqil Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin yaradılması və təşəkkülü ilə bağlı dəyərli ideyalar və konseptual müddəalar Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin çıxışları, nitqləri, bəyanatları və müsahibələrindən ibarət olan çoxcildli “Müstəqilliyimiz əbədidir” kitabında irəli sürülmüşdür. Bu konseptual müddəalar ilk növbədə dissertasiya işinin nəzəri bazasını təşkil etmişdir⁶.

Ulu öndərimizin Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə sisteminin təşəkkülündə xüsusi xidmətlərinin açılıb göstərilməsi, yerli özünüidarəetmənin nəzəri əsasları, təşəkkülü və təşkili proseslərinin, eləcə də bələdiyyələrin yerli hakimiyyətin subyekt kimi fəaliyyətinin müxtəlif tərəflərinin öyrənilməsi baxımından Azərbaycan tədqiqatçılarından R.Mehdiyevin, E.Azadovun, M.Bağırzadənin, R.Rəhimlinin, E.Zeynalovanın, İ.İbrahimovun,

⁴ Акмалова А.А. Модели местного самоуправления. М.: Прометей, 2001. 168 с.; Барабашев Г.В. Организации и функционирование местного самоуправления (опыт зарубежных стран). М.: Изд-во МГУ, 352 с.; Исаева М., К вопросу о природе муниципальной власти // Право и жизнь. 1996, № 9. с. 33-38; Коваленко Н.Е. Местное самоуправление как форма демократии: Учебное пособие.– СПб.,2008; Каменский А.Б. Взгляд на историю местного самоуправления // Политическое исследования. 2000. № 5. С. 27-31; Овчинников И.Н. Местное самоуправление в системе народовластия. М.: РАН, 1999.336 с. вэ б.

⁵ Оджагова К.Р. Городское самоуправление Баку в конце XIX – в начале XX вв. Баку, «Нурлан», 2003, 135 с.; Мильман А. Политический строй Азербайджана в XIX – начале XX вв. Баку: Азернешр, 1966. 318 с.;Саламзаде А. В. О бакинском водопроводе феодального периода // Доклады АН Азерб. ССР. 1956. Т.12, N3, с.230-231; Сеидзаде Д.Б. Из истории азербайджанской буржуазии в начале XX века. Баку; Элм, 1978. 146 с. и др.

⁶ Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. 46 cildə. Bakı, Azərneşr, 1997-2016.

M.Səlimzadənin, Q.Xəlilovun, X.İsmayılovun, N. Seyidovun və b. əsərləri xüsusi maraq doğurur⁷.

Qeyd olunanlarla yanaşı bu sahədə Azərbaycan tədqiqatçıları tərəfindən yazılmış dissertasiya işləri də diqqəti cəlb edir. Məsələn, İ.O.Quliyev hüquq elmləri doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim etdiyi dissertasiyasında Azərbaycan Respublikasında və Rusiya Federasiyasında yerli özünüidarəetmənin təşkili və fəaliyyətinin konstitusiyaya - hüquqi əsaslarını, onların funksiya və səlahiyyətlərini öyrənir. Bununla belə, müəllifin Azərbaycanla bağlı bəzi mülahizələri, məs., 2000-ci ildən sonra ölkədə hələ qeyri-sabit ictimai-siyasi vəziyyətin davam etməsi fikri əsassız olmaqla real vəziyyəti əks etdirmir⁸. Görünür müəllifin diqqətindən yayınmışdır ki, artıq həmin dövrdə ölkəmizdə Ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən yaradılmış ictimai-siyasi sabitlik şəraitində milli inkişaf strategiyası uğurla həyata keçirilirdi.

Tədqiqat problemi baxımından siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün K.T.İsmayılova və M.İ.Səlimzadənin təqdim etdikləri dissertasiyalar xüsusi maraq doğurur⁹. Burada K.T.İsmayılovanın dissertasiyası ilə əlaqədar olaraq qeyd etmək olar ki, işdə Azərbaycan Respublikasında siyasi hakimiyyətin strukturunda yerli icra hakimiyyətinin yeri tədqiq edilir, lakin burada

⁷.Mehdiyev R. Azərbaycan:Qloballaşma dövrünün tələbləri. Bakı, YNE.2005.382 s.; Mehdiyev R. Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar. Bakı, 2006.583 s.; Azadov E., Bağırzadə M. və b. Azərbaycan bələdiyyələri: ilk təcrübə, əsas problemlər və inkişaf perspektivləri. Bakı, 2004, 196 s.; Rəhimli R. Konstitusiyamızda yerli özünüidarə anlayışı // AMEA.Məruzələr.Bakı, "Elm",2005. s.179-182; Səlimzadə M., Xəlilov Q. Yerli özünüidarəetmə: anlayış, təcrübə, əməkdaşlıq, hüquqi əsaslar. Bakı, «Elm və Təhsil», 2010. 132 s.; Zeynalova E. Heydər Əliyev və Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə // Dövlət İdarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə.2013. № 2, s.183-186; İsmayılov X.C. XX əzrin ortalarında və ikinci yarısında Azərbaycanda yerli hakimiyyətin təşkilinin sovet modeli // Bakı Un-nin xəbərləri. 2010, N 2. S.10-19.

⁸ Кулиев И.О. Теоретические и организационно-правовые вопросы совершенствования деятельности органов местного самоуправления в сфере правопорядка (опыт сравнительно-правового исследования по материалам Азербайджанской Республики и Российской Федерации). Дис. ... докт. юрид. наук, М., 2002, 586 с.

⁹ Səlimzadə M.İ. Əksmərkəzləşdirmə siyasəti: Azərbaycanda yerli özünüidarənin inkişafında rolu : s.e.n. ... diss. Bakı, 2007.165 s.; Исмаилова, К.Т. Местная исполнительная власть в структуре политической власти современного Азербайджана: дисс. ... к. п. н. Баку, 2004. 145 с.

müəllifin yerli özünüidarəetmə orqanlarının yerli hakimiyyət sistemində yeri ilə bağlı irəli sürdüyü bəzi mülahizələri mübahisə doğurur.

Yerli özünüidarəetmə problemi Türkiyə tədqiqatçılarının da diqqət məkəzində olmaqla, müxtəlif aspektlərdən öyrənilir. Bu baxımdan Türkiyə tədqiqatçılarından Yakub Ayduun, Keleş Ruşenin, Vahide Feyzanın, Fatih Kırışık və Özcan Sezerin, Ziya Çoker, Güler Birgül A., Hüseyin Gül, Hakan Mehmet Kiriş, Nilufer Negiz Güler, İsmail Gökdayinin və b. əsərləri maraqlı doğurur¹⁰¹¹..

Bütövlükdə, bu sahədəki elmi ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, baxılan problemin müxtəlif aspektləri həm Azərbaycan, həm də xarici ölkə alimləri tərəfindən tədqiq edilsə də, bu problematika özünün kompleks şəkildə işıqlandırılmasını tapmamış və hələlik kifayət qədər tədqiq olunmamış qalır. Bütün bunlar da təqdim olunan dissertasiya işinin mövzusunun seçilməsini şərtləndirmişdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Təqdim olunan tədqiqatın obyektini müasir Azərbaycanda yerli hakimiyyətin reallaşması prosesi, onun əsas subyektı olan yerli özünüidarəetmə orqanlarının - bələdiyyələrin formalaşması siyasəti və onların fəaliyyəti, predmetini isə, Azərbaycan Respublikasında bələdiyyələrin xüsusiyyətləri, onların yerli hakimiyyət sistemində yeri və rolu, fəaliyyət istiqamətləri və yerli icra hakimiyyəti orqanları ilə qarşılıqlı münasibətləri təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi yerli özünüidarə orqanları - bələdiyyələrin yerli hakimiyyətin subyektı kimi xüsusiyyətləri və funksiyaları, təşkilı modellərinin təhlili və Azərbaycan Respublikasında yerli hakimiyyətin həyata keçirilməsi mexanizmində onların rolunun demokratik dövlət quruculuğu siyasəti kontekstində tədqiq edilməsindən ibarətdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün tədqiqatın qarşısında aşağıdakı vəzifələr qoyulmuş və yerinə yetirilmişdir:

¹⁰ Yakub Ayduun. Türkiyədə özünüidarəetmə: inkişaf dövrü. Ankara, 2011. Vahide Feyza Urman. Türkiyədə yerli özünüidarəetmə orqanlarının yenidən formalaşması. Ankara, 2004; Fatih Kırışık, Özcan Sezer. Türk Anayasalarında Yerel Yönetimler // Çağdaş Yerel Yönetimler. Cilt 15, sayı 2. Nisan 2006, İstanbul, s. 5-30; Hüseyin Gül və b. Yerli özünüidarəetmələr və yerli siyasət. İstanbul, 2000 və b.

- Yerli hakimiyyətin mahiyyəti və onun reallaşması probleminin nəzəri-siyasi aspektlərini təhlil etmək;

- Müasir dövlətin yerli özünüidarəetmənin təşkili və inkişafı sahəsində siyasətini dünya təcrübəsinin politoloji təhlili əsasında nəzərdən keçirmək;

- Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin tarixi təcrübəsinin politoloji təhlilini aparmaq;

- Demokratik inkişaf yolu ilə uğurla irəliləyən müstəqil Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin təşəkkülü və inkişafında Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rolunu açıb göstərmək;

- Azərbaycan Respublikasının müasir dinamik və davamlı inkişaf mərhələsində yerli özünüidarəetmənin reallaşması xüsusiyyətləri, bələdiyyələrin yerli hakimiyyət sistemində yeri və fəaliyyət istiqamətlərini təhlil etmək;

- Ölkədə keçirilmiş bələdiyyə seçkilərinin nəticələri əsasında yerli hakimiyyət səviyyəsində bu orqanlara seçkilərdə vətəndaşlar və siyasi partiyaların iştirakını təhlil etmək, siyasi qüvvələrin nisbətini nəzərdən keçirmək;

- Azərbaycanda demokratikləşmə prosesində yerli hakimiyyətin həyata keçirilməsində icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanlarının qarşılıqlı münasibətlərinin mənzərəsini yaratmaq, bu sahədə mövcud problemləri açıb göstərməklə, onların həlli yollarını təklif etmək və s.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları. Tədqiqat işinin nəzəri bazasını Ümummilli Lider Heydər Əliyevin və Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin nitqlərində problemlə bağlı irəli sürülmüş dəyərli fikir və müddəalar, eləcə də Azərbaycan və xarici ölkə alimlərinin bu sahədəki fundamental əsərləri təşkil etmişdir.

Tədqiqatın metodoloji əsaslarını isə problemə sistemli yanaşma əsasında siyasi elmdə tətbiq olunan metodlar, o cümlədən müqayisəli politoloji təhlil, sistemli və struktur-funksional təhlil, kontent-analiz metodları, həmçinin analiz və sintez, induksiya və deduksiya kimi ümümməntiqi metodlar təşkil edir.

Tədqiqatın mənbəşünaslıq bazası. Dissertasiya işinin yazılmasında geniş mənbələrdən – rəsmi sənədlər və materiallardan istifadə edilmişdir. Bu mənbələrə ilk növbədə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bələdiyyələrin yaradılması və inkişafı, fəaliyyətinin təşkilinə dair qanunlar, ölkə Prezidentinin Fərman və Sərəncamları, digər normativ - hüquqi aktlar daxildir.

Tədqiqatın mühüm mənbə bazasının Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin “Müstəqilliyimiz əbədidir” çoxcildliyi, eləcə də dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin çıxışları və nitqləri təşkil etmişdir.

Tədqiqat işində Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin illik hesabatlarından, yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanlarının cari arxiv materiallarından bələdiyyələrlə bağlı statistik məlumatlardan mənbə kimi istifadə olunmuş, həmçinin bir sıra dövlətlərin konstitusiyaları, problemlə bağlı digər rəsmi sənədləri elmi dövriyyəyə cəlb olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, burada ilk dəfə olaraq sistemli yanaşma tətbiq edilməklə Azərbaycan Respublikasında yerli hakimiyyət sistemində bələdiyyələrin yeri və rolu dissertasiya səviyyəsində tədqiq edilir və öyrənilən problemin bir sıra aspektlərinə müəllifin öz baxışı təqdim olunur.

Daha konkret olaraq tədqiqatın elmi yeniliyini aşağıdakı müddəalarla ifadə etmək olar:

- Azərbaycan siyasi elmində az işlənmiş yerli hakimiyyət və onun həyata keçirilməsi problemi sistemli yanaşma əsasında və mövcud nəzəri konsepsiyalar kontekstində tədqiq edilir, yerli hakimiyyətin siyasi mahiyyəti açılıb göstərilir ;

- demokratik cəmiyyət şəraitində yerli hakimiyyət sistemində bələdiyyələrin funksional təyinatı və konkret ərazidə reallaşan onun fəaliyyət istiqamətləri nəzərdən keçirilir, dünya təcrübəsinin politoloji təhlili əsasında yerli özünüidarəetmənin təşkilı modelləri müqayisəli şəkildə təhlil olunur;

- Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarəetmənin təşəkkülü və həyata keçirilməsi prosesləri demokratikləşmə siyasəti kontekstində öyrənilir və bu milli modelin formalaşmasında Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rolu açılıb göstərilir;

- müasir mərhələdə Azərbaycan Respublikasında bələdiyyələrin yerli hakimiyyət sistemində yeri və vətəndaş cəmiyyətinin spesifik institutu kimi xüsusiyyətləri faktiki materiallar əsasında nəzərdən keçirilir;

- ölkədə yerli hakimiyyət səviyyəsində indiyədək keçirilmiş bələdiyyə seçkilərinin nəticələri əsasında yerli səviyyədə vətəndaşların siyasi iştirakçılığı, bələdiyyələrdə partiya təmsilçiliyi və siyasi qüvvələrin nisbəti öyrənilir, təhlillər əsasında lokal siyasi

məkanda Yeni Azərbaycan Partiyasının yerli özünüidarəetmənin reallaşmasında aparıcı siyasi qüvvə olduğu göstərilir;

- Azərbaycanda uğurla reallaşan demokratik inkişaf fonunda bələdiyyələrin lokal siyasi sistem çərçivəsində yerli hakimiyyətin həyata keçirilməsi prosesində icra hakimiyyəti orqanları ilə qarşılıqlı münasibətlərinin mənzərəsi yaradılır və s.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin əsas müddəaları və nəticələrindən, irəli sürülən nəzəri və praktik əhəmiyyət kəsb edən tövsiyələrdən bu mövzuya dair gələcək elmi araşdırmaların aparılmasında, elmi monoqrafiyaların yazılmasında, prolemlə bağlı mühazirə və seminarların keçirilməsində, ali məktəblərdə həmin problem üzrə politoloji fənlərin tədrisi prosesində, eləcə də bələdiyyə orqanları və müvafiq dövlət orqanlarının fəaliyyətində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının “Politologiya və siyasi idarəetmə ” və “Dövlət qulluğu və kadr siyasəti” kafedralarının birgə iclasında müzakirə edilmiş və müdafiəyə məsləhət görülmüşdür.

Tədqiqat işinin əsas məzmunu müəllifin Azərbaycanda və xaricdə çap etdirdiyi elmi məqalələrində, həmçinin elmi konfranslarda etdiyi məruzə və çıxışlarında öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi girişdən, iki fəsil, altı yarım fəsildən, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Girişində** mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, problemin işlənmə dərəcəsi təhlil edilmiş, tədqiqatın obyekt, predmeti, məqsəd və vəzifələri, nəzəri-metodoloji əsasları müəyyənləşdirilmiş, işin elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti göstərilmişdir.

İşin **“Bələdiyyələr yerli hakimiyyətin subyekt kimi: siyasi – konseptual təhlil”** adlanan birinci fəslə üç yarım fəsildən ibarətdir. Bu fəslin **“Yerli hakimiyyətin mahiyyəti və onun reallaşması probleminin nəzəri-siyasi aspektləri”** adlı birinci yarım fəsildə müəllif göstərir ki, vahid dövlət çərçivəsində ərəzi-siyasi sistemi vasitəsilə mərkəzi hakimiyyət və yerli icmalar arasında qarşılıqlı

münasibətlərin qurulması və bu münasibətlərdə yerli maraqların nəzərə alınması baxımından balansın əldə olunması mümkün olur. Bu zaman həyata keçirilən dövlət siyasəti çərçivəsində yerli əhəmiyyətli məsələlərin həlli yerli hakimiyyət institutunun üzərinə düşür. Məhz yerli hakimiyyət səviyyəsində müəyyən ərazi vahidindəki yerli icmalar və siyasi inteqrasiya funksiyasını yerinə yetirən dövlət arasında cəmiyyətin maraqlarının reallaşmasında kompromis əldə olunur.

Digər tərəfdən, yerli hakimiyyət vasitəsilə mərkəzi dövlət hakimiyyəti və lokal birlik arasında qarşılıqlı əlaqələr yaranır və burada balansın əldə olunması problemi durur ki, bu da öz həllini yerli idarəetmə prosesində tapır. Bu prosesin başlıca subyektı kimi isə konkret inzibati ərazidə xalq hakimiyyəti sisteminin ən aşağı səviyyəsinin təşkili forması olan yerli özünüidarəetmə orqanları-bələdiyyələr çıxış edir.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq müəllif tərəfindən belə bir tərifi verilir ki, yerli hakimiyyət xalq hakimiyyətinin yerli əhalinin yaxud onun nümayəndələrinin iştirakı ilə yerlərdə formalaşan və yerli məsələləri həll edən ən aşağı səviyyəsidir.

Yerli hakimiyyət iki qola bölünür: yerli idarəetmə və yerli özünüidarəetmə. Onların arasındakı əsas fərq ondan ibarətdir ki, yerli özünüidarəetmə orqanları vətəndaşlar tərəfindən birbaşa seçkilər əsasında, yerli idarəetmə orqanları isə mərkəzi hakimiyyət tərəfindən təyinat əsasında formalaşır. Yerli özünüidarəetmə orqanları öz səlahiyyətləri daxilində müstəqildir, yerli idarəetmə orqanları isə özündən yuxarı dövlət hakimiyyəti orqanlarına tabedirlər¹². Yerli özünüidarəetmənin mahiyyəti vətəndaşın yerli hakimiyyətin mənbəyi olmaq, öz həyatının gündəlik məsələlərinə dair qərarlar qəbul etmək və onların nəticələrinə cavab vermək hüququnu tanınmasından ibarətdir. Bu orqanların siyasi sistemdə yeri baxımından onlar Konstitusiyaya çərçivəsində fəaliyyət göstərməklə, hakimiyyətin spesifik səviyyəsini təşkil edir, həm dövlətin iradəsini, həm də yerli əhalinin maraqlarını nəzərə alır və

¹² Чудаков М. Местное самоуправление и управление за рубежом (некоторые вопросы теории) // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 1998, № 4 // <http://evolutio/info/content/view/199/49/>

həyata keçirilməsi dövlətin nəzarəti altında olan səlahiyyətlər yerinə yetirir.

Bir sosial fenomen kimi, yerli özünüidarəetmə və onun təşkili problemlərinin nəzəri əsaslarının klassik qərb liberal ideologiyanın təsiri altında işlənilməsi XIX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Həmin dövrdə yerli özünüidarəetmə ideyasının əsasını Turenin, Tokvilin, Qerberin və b. yaratdıqları azad icma nəzəriyyəsi təşkil edirdi. Bu nəzəriyyənin nümayəndələri ondan çıxış edirdilər ki, icma dövlətə münasibətdə ilkin olmaqla öz təbiətinə görə mərkəzi hakimiyyətdən sərbəstdir, özü də dövlət icmanı yaratmır, yalnız onu tanıyır¹³.

İctimai (ictimai – təsərrüfat) yerli özünüidarəetmə nəzəriyyəsi yenə də bu qarşıqoyma ənənəsindən çıxış edərək onun qeyri-dövlət, qeyri- siyasi) təbiəti barədə ideya irəli sürərək, fəaliyyətinin əsasən təsərrüfat xarakter daşdığını əsaslandırılmışdır. Bunlardan fərqli olaraq dövlət nəzəriyyəsi əsas diqqəti yerli özünüidarəetmənin dövlət hakimiyyətinin yerli səviyyədə təşkili formasından biri olduğunu konseptual şəkildə əsaslandırılmasına, bu kontekstdə onun xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə yönəlmişdir.

Qeyd olunan və digər yerli özünüidarə nəzəriyyələrində bu institutun mahiyyəti ilə bağlı irəli sürülmüş müddəalar öz inkişafını müasir nəzəriyyələrdə tapmışdır. Təhlillər göstərir ki, əsasən yerli özünüidarəetmənin demokratik idarəetmə sistemində yerini öyrənən müasir nəzəriyyələrin nümayəndələrinin əksəriyyəti yerli özünüidarəetməni yerlərdə dövlət idarəçiliyinin nisbətən desentralizasiya olunmuş forması kimi izah edirlər.

Müasir yerli özünüidarəetmə nəzəriyyələrindən birini təşkil edən və özünüidarənin ikili xarakterini özündə əks etdirən dualizm nəzəriyyəsinə görə, bu ikilik yerli məsələlərin həllində sərbəstliyin və dövlət səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsinin uyğunlaşdırılmasını ifadə edir.

Beləliklə, təhlillərdən də göründüyü kimi, bütövlükdə nəzəri müddəalar yerli özünüidarəetmə sisteminin dövlət əhəmiyyətini əsaslandırmaqla, onun təcrübədə uğurla reallaşması şərtlərini müəyyən edirlər.

¹³ Основные теории местного самоуправления: происхождение и развитие. Сборник обзоров. М.: Изд-во ИНИОН-РАН, 1996. – 35 с. // lawlibrary.ru/izdanie10832.html

Birinci fəslin ikinci yarım fəslə "Bələdiyyələrin yerli özünüidarə orqanları kimi xüsusiyyətləri və funksiyaları" adlanır. Bu yarım fəsilə qeyd olunur ki, yerli səviyyədə hakimiyyətin reallaşması yerli məsələlərin həlli kimi başa düşülməklə, demokratik prosedurlar əsasında formalaşan və əhalinin nəzarəti altında olan, daimi fəaliyyət göstərən yerli özünüidarəetmə orqanları - bələdiyyələrin mövcudluğunu nəzərdə tutur ki, bu da xalq tərəfindən ona mənsub olan hakimiyyətin həyata keçirilməsi üsullarından birini təşkil edir.

Demokratik dövlətlərin təcrübəsi göstərir ki, məhz yerli idarəetmə orqanları bilavasitə əhali üçün daha vacib olan gündəlik məsələlərin həlli ilə məşğul olur və bu da vətəndaşların idarəçilik fəallığının artmasını şərtləndirir. Beynəlxalq səviyyədə ümumən qəbul edilmiş və demokratik cəmiyyətdə yerli özünüidarəetmənin nəzəri bazasını təşkil edən demokratik dəyərlər və prinsiplər Avropa Yerli özünüidarəetmə Xartiyasında təsbit edilmişdir.¹⁴

Təhlillər göstərir ki, əksər Avropa dövlətləri tərəfindən Konvensiya formasında qəbul olunmuş bu Xartiya yerli özünüidarəetmənin ingilis-sakson və kontinental modelləri arasında konsensusun uzun illər axtarışı nəticəsi olmuşdur.

Qoyulan problem kontekstində yerli özünüidarəetmənin prinsiplərinin nəzərdən keçirilməsi də maraq doğurur və demokratik cəmiyyətdə yerli özünüidarəetmə hüququ; ümumi səlahiyyətli hakimiyyət; subsidiarlıq prinsipi (elə bir müddəanın təmin edilməsini nəzərdə tutur ki, burada bu və ya digər fəaliyyət sahəsində səlahiyyətlərin mümkün qədər daha aşağı - insanlara maksimum yaxın olan idarəetmə səviyyəsinə mənsub olması nəzərdə tutulur); sərbəstlik prinsipi və s. kimi prinsiplərə əsaslanır.

Yerli özünüidarəetmənin prinsipləri, məqsəd və vəzifələri onun funksiyalarını şərtləndirir. Bu funksiyalar mahiyyətə bələdiyyə fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini əks etdirir. Bu baxımdan bələdiyyələrin yerli özünüidarəetmə orqanları kimi sosial-məqsədli funksiyalarına yerli seçkilər və referendum kimi birbaşa demokratiya mexanizmlərindən istifadə etmək, yerli özünüidarəyə təminatlarını təmin etmək yolu ilə vətəndaşların yerli əhəmiyyətli məsələlərin həllinə olan hüquqlarının təmin edilməsi; bələdiyyə

¹⁴ Европейская хартия местного самоуправления. Страсбург, 15 октября 1985 года // conventions.coe.int/treaty/rus/Treaties/Html/122.htm

mülkiyyətinin və maliyyə vəsaitlərinin idarə edilməsi; yerli əhalinin və yerli özünüidarəetmənin hüquq və maraqlarının təmin edilməsi, onların təmsilçiliyi və s., sosial-təşkilati funksiyalara isə sosial informasiyanın toplanması və analizi; idarəçilik qərarlarının işlənilməsi və qəbul edilməsi; əlaqələndirmə – bələdiyyə idarəçiliyi fəaliyyətinin iştirakçıları arasında qarşılıqlı əlaqələr və razılığın təmin edilməsi; nəzarət və uçot, bələdiyyə fəaliyyətinin keyfiyyətinin yoxlanılması və s. aid edilir.

Bu fəslin **“Yerli özünüidarəetmənin təşkili və inkişafı siyasəti:dünya təcrübəsinin politoloji təhlili“ adlanan üçüncü yarım fəslində** müəllif dünyada mövcud olan yerli özünüidarəetmə modellərini nəzərdən keçirərək, ən populyar modellərdən biri kimi ilk dəfə klassik bələdiyyəçiliyin vətəni olan Böyük Britaniyada təşəkkül tapmış, sonralar isə ABŞ, Kanada, Avstraliyada və bir sıra digər ölkələrdə yayılmış ingilis-sakson (yaxud ingilis - amerikan) modelinin təşkil etdiyini göstərir. Konsepsiyası ictimai nəzəriyyəyə söykənən bu modelin əsas xüsusiyyətləri kimi aşağıdakılar ayrılır:

- yerlərdə özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin qanuniliyinə nəzarət edən mərkəzi hakimiyyətin səlahiyyətli nümayəndələrinin olmaması;
- yerli özünüidarəetmə orqanlarının vətəndaşlar tərəfindən birbaşa seçki əsasında formalaşması və öz səlahiyyətləri daxilində müstəqil fəaliyyət göstərməsi;
- yerli özünüidarəetmə orqanları nə qədər müstəqil olsalar da, onların vahid milli maraqlara və qanunlara tabe olması və s.¹⁵

Bu gün dünyada yerli özünüidarəetmənin təşkilinin digər populyar modeli kontinental (yaxud roman-german) modelidir. İlk dəfə Fransada təşəkkül tapmış bu model tarixən dövlət aparatının güclü rolu olduğu ölkələrdə formalaşaraq, yerlərdə birbaşa dövlət idarəetməsi və yerli özünüidarəetmənin uzlaşması ilə fərqlənir¹⁶. Onun əsas xüsusiyyəti ondadır ki, bu model yerli özünüidarəetmə orqanlarının nümayəndəli və icraedici qollarının fəaliyyətinin mərkəzdən təyin olunan dövlət administrasiyasının nümayəndələrinin fəaliyyəti ilə uzlaşması prinsipinə əsaslanır.

¹⁵ Коваленко Н.Е. Местное самоуправление как форма демократии: Учебное пособие.– СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2008. 296 с.

¹⁶ Емельянов Н.А. Местное самоуправление: проблемы, поиски, решения.: Монография. Москва - Тула, 1997. 814 с. , s.31

Kontinental model Almaniya, İtaliya, İspaniya, Belçika və bir sıra digər kontinental Avropa dövlətlərində, eləcə də Latın Amerikanın, Yaxın Şərqi, Afrikanın fransız dilli dövlətlərində yayılmışdır.

Yerli özünüidarətmənin təşkili sahəsində Skandinaviya modeli də maraq doğurur. Həmin ölkələrdə (Norveç, Danimarka, Finlyandiya) yerli özünüidarətmə modelinin formalaşması milli ənənələrin təsiri ilə səciyyələnir ki, bu da onu digər Avropa dövlətlərindən fərqləndirir. Təhlillər əsasında bu modelə xas olan oxşar xüsusiyyətlər kimi, yerli hakimiyyət orqanlarının seçkili olması və sərbəstliyi; yerli səviyyədə birbaşa dövlət idarəçiliyi orqanlarının olmaması; yerli icmalara dövlətin maksimum sosial funksiyalarının ötürülməsi; yerli özünüidarətmə orqanlarının fəaliyyətinə nəzarətin dövlət, vətəndaşlar və xüsusi yaradılmış ictimai orqanlar arasında bölünməsi və s.göstərmək olar. Bütövlükdə, Skandinaviya modeli bütün lokal vəzifələrin həllinə yönələn tam və universal yerli özünüidarətmə sistemini nəzərdə tutmaqla, bələdiyyələrin yüksək səviyyəli təmsilçiliyi və fəallığı ilə fərqlənir¹⁷.

Bundan başqa, müəllif baxılan problem kontekstində Yaponiyada, Türkiyədə, postsosialist ölkəsi olan Polşada, postsovet dövlətlərindən Rusiyada, Qazaxıstanda yerli özünüidarətmə təcrübəsini təhlil edir və belə qənaətə gəlir ki, yerli hakimiyyətin subyekti kimi bələdiyyələrin ictimai həyatdakı rolu böyükdür. Bələdiyyələr müxtəlif modellər çərçivəsində dövlət idarəçiliyinin yükünün bir hissəsini öz üzərinə götürərək, ümumi idarətmənin səmərəliliyini xeyli artırırırlar ki, bu da dövlətə öz resurslarını digər sahələrə yönəltməyə imkan verir.

Dissertasiyanın " Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarətmənin təşəkkülü və həyata keçirilməsi demokratik dövlət quruculuğu siyasətinin tərkib hissəsi kim"adlanan ikinci fəslə üç yarım fəsildən ibarətdir. Bu fəslin "Müstəqil Azərbaycanda yerli özünüidarətmə orqanlarının təşəkkülündə Ümummilli lider Heydər Əliyevin rolu" adlanan birinci yarım fəslində müstəqil

¹⁷ Гуселетов, Б.П. Реформирование взаимоотношений между органами государственной власти с органами местного самоуправления в странах с различной формой государственности: Этапы, модели, проблемы// Чиновник. 1998, №1//<http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?doc ID=114222>

Azərbaycan dövlətinin memarı, xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə orqanlarının təşəkkülündə xüsusi xidmətləri olduğu göstərilir, onun bu sahədəki siyasəti təhlil edilir. Müəllif qeyd edir ki, zəngin siyasi və dövlətçilik təcrübəsinə malik olan Ulu öndərimiz Heydər Əliyev bu məsələlərə böyük əhəmiyyət verərək, ölkəmizdə yerli özünüidarəetmənin formalaşmasını, demokratik bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsini demokratiya quruculuğu yolunda mühüm mərhələ kimi görürdü və bunlar da onun milli inkişaf strategiyasında öz ifadəsini tapmışdır.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev 12 dekabr 1999-cu il ilk bələdiyyə seçkiləri ərəfəsində xalqa müraciətində bu seçkilərin Azərbaycanın demokratik inkişafı üçün əhəmiyyətindən danışaraq bildirdi: «İndi əsas vəzifə dekabr ayının 12-də seçkiləri keçirməkdən ibarətdir. Bələdiyyə seçkiləri Azərbaycanda gedən demokratikləşmə prosesinin böyük bir hissəsi, böyük bir qoludur. Demokratik, hüquqi dövlət, dünyəvi dövlət qurmaq prosesinin böyük bir hissəsi, böyük bir sahəsidir »¹⁸.

Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin yaradılması və həyata keçirilməsinin əsasları, bələdiyyələrin işləməsi prinsipləri yaradıcısı Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev olan Azərbaycan Respublikasının Konsituziyasında ilk dəfə olaraq təsbit olunmuş, dördüncü bölmə bütövlükdə yerli özünüidarəetməyə həsr olunmaqla, bələdiyyələrə Konsituziya ilə verilmiş səlahiyyətlərlə yanaşı qanunvericilik və icra hakimiyyətləri tərəfindən əlavə olaraq ayrı-ayrı dövlət səlahiyyətlərinin ötürülməsi imkanı da nəzərdə tutulur (maddə144), Konsituziya ilə bələdiyyələrin müstəqilliyinə təminat verilir (maddə 146)¹⁹.

Bütövlükdə, Konsituziyada təsbit olunan normalar kompleksi bələdiyyələrin, birincisi, ölkədə reallaşan xalq hakimiyyətinin bir forması olduğunu təsdiq edir, ikincisi, insan-vətəndaşın yerli özünüidarəetmə sistemində hüquqi vəziyyətini müəyyən edir, üçüncüsü, yerli özünüidarəetmənin bələdiyyə hakimiyyəti formasında təşkili və işləməsi institutları sisteminin əsaslarını müəyyən edir. Konsituziya müddəalarının icrası isə bələdiyyə

¹⁸ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 12 dekabr - Bələdiyyə seçkiləri ilə əlaqədar xalqa müraciəti. 10 dekabr 1999-cu il

¹⁹ Azərbaycan Respublikasının Konsituziyası. Bakı, Qanun, 2011. 64 s. , s. 54-55

qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. Oudur ki, təkcə 1999-cu il bələdiyyə seçkiləri ərəfəsində Heydər Əliyevin imzası ilə bələdiyyələrin statusu, bələdiyyələrə seçkilər, onların səlahiyyətləri və vəzifələri haqqında bir sıra qanunlar qəbul olunmuşdur ki, bütün bunlar da Ulu Öndərin dövlətçilik tariximizdəki böyük xidməti və ondan xalqımıza qalan zəngin demokratik irsdir.

Ölkəmizdə bələdiyyələrə seçkilər Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi (27 may 2003-cü il) ilə tənzimlənir. Burada bələdiyyə üzvlərinin nisbi çoxluq əsasında çoxmandatlı seçki dairələri üzrə seçildiyi, bu seçkilərdə seçki dairələri üzrə namizədlərin siyasi partiyalar, partiya blokları və həmin dairələrdə daimi yaşayan vətəndaşlar tərəfindən irəli sürüldüyü göstərilir²⁰.

Azərbaycanda bələdiyyələrin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi məsələsinə də diqqət yetirərək Ümumilliyə lider Heydər Əliyev 18 aprel 2000-ci il tarixində imzaladığı Qanunla Yerli özünüidarətmə üzrə Əlaqələndirmə Şuraları haqqında Əsasnaməni təsdiq etməklə bu Şuraların yaradılmasının əsasını qoymuşdur.

Beləliklə, göründüyü kimi, Azərbaycanda bələdiyyə institutunun formalaşmasının ən məsuliyyətli dövrü Ümumilliyə liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərinə təsadüf edir. Ulu Öndərimiz bu sahədəki siyasətində ondan çıxış edirdi ki, Azərbaycanda yerli özünüidarətmə sisteminin yaradılması və inkişaf etdirilməsi demokratikləşmə prosesinin və bütövlükdə müasir dövlət quruculuğunun vacib tərkib hissəsidir; yerli özünüidarətmə xalq hakimiyyətinin reallaşması formalarından biridir; bələdiyyələr dövlət hakimiyyətinə daxil olmayan təşkilatlardır.

Bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında uğurla davam etdirilən bu sahədəki siyasət ölkəmizdə yerli özünüidarətmə orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə və cəmiyyətdə bələdiyyələrin mövqelərinin möhkəmlənməsinə xidmət edir.

İkinci fəslin “Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarətmənin reallaşması xüsusiyyətləri və əsas istiqamətləri” adlı ikinci yarımfəslində müəllif müasir şəraitdə yerli özünüidarətmənin təşəkkülü və həyata keçirilməsinin

²⁰ Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi. 27 may 2003-ci il (2012-ci il mayın 12-dək edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə).

öyrənilməsində, ölkəmizdə bu sahədəki tarixi təcrübənin politoloji təhlilinin zəruri olmasını nəzərə alaraq, bu təcrübəni öz başlanğıcını XIX əsrin sonundan Rusiya işğalından sonra olan dövrdən götürən Bakı şəhər özünüidarəetməsi və sovet modeli timsalında nəzərdən keçirmişdir. Burada qeyd edilir ki, Bakı özünüidarə orqanlarının fəaliyyəti çar bürokratiyası tərəfindən hərtərəfli şəkildə məhdudlaşdırılırdı. Çar hökuməti Bakı özünüidarə orqanlarının fəaliyyətinə hər vasitə ilə mane olaraq, hüquqi məhdudiyətlər qoymaqla, bu orqanlarda Azərbaycanlı əhalinin təmsilçiliyini də məhdudlaşdırırdı. Bununla belə, 1918-ci ildə fəaliyyəti dayandırılmış Bakı özünüidarə orqanları çar Rusiyasının müstəmləkəçilik siyasəti şəraitində şəhər təsərrüfatının inkişafına öz töhfələrini vermişlər.²¹

Sovet yerli özünüidarəetmə modeli ilə bağlı müəllif göstərir ki, sovet dövründə, bütövlükdə keçmiş SSRİ-də olduğu kimi, Azərbaycanda da yerli hakimiyyət yerli xalq deputatları sovetləri tərəfindən həyata keçirilirdi. Yerli Sovetlər vahid dövlət aparatının aşağı həlqəsini təşkil edirdi, onların hər bir addımı yuxarı dövlət orqanları tərəfindən istiqamətləndirilirdi²².

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında uğurla həyata keçirilən demokratik və hüquqi dövlət quruculuğu şəraitində bu sahədə aparılan dövlət siyasəti, birincisi, vətəndaşların yerli özünüidarəetməyə dair konstitusiya hüquqlarının reallaşmasının təmin edilməsinə, ikincisi, yerli özünüidarəetməyə dövlət təminatının verilməsinə, üçüncüsü, bu orqanların konstitusiya səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi üçün şəraitin yaradılmasına istiqamətlənir.

Azərbaycanda keçirilmiş dörd bələdiyyə seçkilərinin (1999, 2004, 2009, 2014-cü illər) nəticələrinə dair statistik materialların təhlili, birincisi, yerli hakimiyyət səviyyədə siyasi iştirakçılıq baxımından indiyədək bu seçkilərin vətəndaşların yerli özünüidarəetmə orqanlarının formalaşmasında seçicilərin fəal iştirak etdiyini, yəni seçkilərin seçici fəallığı şəraitində keçdiyini göstərir. İkincisi, Azərbaycanda bu orqanlarda partiya təmsilçiliyi ilə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, prezident və parlament seçkilərində olduğu kimi, bələdiyyə seçkilərində də ölkənin siyasi spektri geniş əhatə

²¹ Оджагова К.Р. Городское самоуправление Баку в конце XIX – в начале XX вв. Баку, «Нурлан», 2003, 135 с..

²² İsmaylov X.C. XX əsrin ortalarında və ikinci yarısında Azərbaycanda yerli hakimiyyətin təşkilinin sovet modeli // Bakı Un-nin xəbərləri. 2010, N 2. S.10-19.

olunur, milli səviyyədə mövcud olan siyasi partiyalar yerli səviyyədə də çoxpartiyalılıq əsasında keçirilən bələdiyyə seçkilərində iştirak edir və bu orqanlarda təmsil olunurlar.²³ Üçüncüsü, bu sahədə aparılan təhlillər ölkədə yerli hakimiyyət səviyyəsində siyasi qüvvələrin nisbəti baxımından təməli Ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş, ölkəmizdə ən dinamik inkişaf edən və geniş sosial bazaya malik olan Yeni Azərbaycan Partiyasının yerli özünüidarəetmənin reallaşmasında aparıcı siyasi qüvvə olduğunu göstərir.²⁴

Müəllif qanunvericiliyin təhlili əsasında müasir mərhələdə Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin reallaşması xüsusiyyətləri və əsas istiqamətlərini araşdırarkən bələdiyyələrin fəaliyyət istiqamətləri kimi iqtisadi sahənin və torpaq resurslarının; sosial və mədəni sahələrin; istehlak bazarının; təhlükəsizliyin, nəqliyyatın, ekoloji proseslərin və s. idarə edilməsini göstərir.

Göründüyü kimi, bütövlükdə, bələdiyyələrin fəaliyyət istiqamətləri yerli məsələlərin həllində onların səlahiyyətləri sahələrini təşkil edirlər. Həmin səlahiyyətlərin bir hissəsi (torpaq resurslarının, istehlak bazarının idarə edilməsi və s.) bələdiyyələrə gəlir gətirən sahələr, digər hissəsi isə (sosial sahənin, təhlükəsizliyin idarə olunması) xərclər tələb edən səlahiyyətləri özünə daxil edir.

İşdə Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin reallaşması sahəsindəki təcrübə Sumqayıt, Şəki və Şirvan şəhər bələdiyyələri təmsalında öyrənilərək, faktiki materialların təhlili əsasında bu bələdiyyələrin inkişaf dinamikası və fəaliyyət istiqamətləri, onların ərazisində «Azərbaycanda yerli demokratiya həftəsi» çərçivəsində keçirilmiş geniş tədbirlər ətrafı təhlil edilmişdir.

Bu yarımfəsildə beynəlxalq təcrübəyə istinad edilərək bələdiyyələrin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və onların fəaliyyətinin istiqamətləndirilməsi məqsədi ilə ictimai təsisatların yaradılmasının da zəruri olduğu və belə təsisatlardan biri kimi 2007-ci ildən fəaliyyət göstərən Azərbaycan Şəhər, Qəsəbə və Kənd Bələdiyyələrinin Asosiyası göstərilir. Onların sədrlərinin Ümumrespublika toplantılarının keçirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir və artıq bu məqsədlə üç Ümumrespublika forumu

²³ <http://modern.az/az/news/8258#gsc.tab=0>

²⁴ <http://belediyye.proline-az.com/az/page/belediyye-seckileri>

keçirilmişdir. Bu toplantıların əhəmiyyətini nəzərə alaraq müəllif onların nəticələrini, eləcə də bu forumların işində iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri akademik Ramiz Mehdiyevin çıxışlarında irəli sürülmüş müddəaları ətraflı təhlil edir və onun ölkə bələdiyyələri qarşısında qoyduğu vəzifələri, eləcə də onların fəaliyyətindəki əsas problemlərə mühüm sosial əhəmiyyətli layihələrin həyata keçirilməməsini; iqtisadi və maliyyə resurslarının aşağı səviyyədə olmasını; peşəkar kadrların çatışmazlığını aid etdiyini diqqətə çatdırır.²⁵

Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin təşkili və inkişafında bələdiyyələrin birləşdirilməsi və yenilərinin yaradılması nəticəsində sayının azaldılması təcrübəsi də maraq doğurur. Bununla bağlı olaraq Azərbaycan Respublikasının iki Qanunu qəbul edilmiş (14 aprel 2000-ci il, 30 may 2014-cü il tarixli), onların əsasında bu prosesin tənzimlənməsində Milli Məclisin Regional məsələlər Komitəsi və Ədliyyə Nazirliyinin Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi iştirak edir. Belə bir məlumat da diqqəti cəlb edir ki, ilk vaxtlar 2757 bələdiyyə fəaliyyət göstərirdisə, 2009-cu il mayın sonlarında bələdiyyələr birləşdirilərək onların sayı 1766-ya endirilmişdir.²⁶ Müqayisə üçün Skandinaviya ölkələrinin müvafiq rəqəmlərinə də nəzər salmaq olar: Danimarka, Norvec və İsveçdə bələdiyyələrin birləşdirilməsi prosesi kifayət qədər geniş miqyaslar almışdır. Məsələn, 1950 - ci ildə bələdiyyələrin sayı Danimarkada 1388 olmuşdursa, 1990-cı ildə birləşdirmə nəticəsində 275 olmuşdur. İsveçdə isə bu rəqəmlər 1950-ci ildə 2498, 1990-cı ildə isə 284 təşkil etmişdir.²⁷

Beləliklə, dünya təcrübəsinin də göstərdiyi kimi, bələdiyyələrin təşəkkülü və inkişafı prosesində onların birləşdirilməsi ölkə üzrə sayının azalmasına gətirib çıxarır ki, bu da yeni yaranmış bələdiyyə orqanlarının daha səmərəli fəaliyyətinə xidmət edir.

İkinci fəslin üçüncü yarımfəslə "Azərbaycan Respublikasında yerli hakimiyyətin həyata keçirilməsində icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanlarının qarşılıqlı münasibətləri" adlanır. Bu yarımfəsildə qeyd edilir ki, yerli özünüidarəetmənin

²⁵ Mehdiyev R. Bələdiyyə sədrlərinin III Ümumrespublika Toplantısında niqti. 23 iyun 2014-cü il // Xalq qəzeti. 26 iyun 2014-cü il

²⁶ <http://az.trend.az/azerbaijan/society/2275440.html>

²⁷ Оффердал О. Местное самоуправление в Скандинавии: достижения и перспективы//<http://www.polisportal.ru>

səmərəliliyi xeyli dərəcədə dövlətin ona qarşı yürütdüyü siyasəti, dövlət hakimiyyəti və bələdiyyə orqanlarının qarşılıqlı münasibətləri sistemi ilə müəyyən olunur.

Dövlət və bələdiyyələrin bu qarşılıqlı əlaqələri onların partnyorlar kimi əməkdaşlığını nəzərdə tutur ki, bu da hər bir bələdiyyə birliyi əhalisinin yaşayış səviyyəsi və keyfiyyətinin artırılması kimi ümumi məqsədə nail olunması naminə həyata keçirilir²⁸.

Azərbaycan Respublikasında bu qarşılıqlı münasibətlər yerli əhəmiyyətli məsələlərin həlli vasitəsilə dövlətin qarşısında duran xalq hakimiyyətinin möhkəmləndirilməsi, əhalinin həyat və fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün şəraitin yaradılması və s. kimi vəzifələrin reallaşmasına kömək edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 iyun 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Yerli icra hakimiyyətləri haqqında» Əsasnamədə yerli icra hakimiyyəti başçısının bələdiyyələrlə qarşılıqlı münasibətlərini də nəzərdə tutan vəzifələr müəyyən edilmişdir. Bu işdə Əsasnaməyə müvafiq olaraq yaradılmış rayon (şəhər) icra hakimiyyəti başçısı aparatının “Ərazi idarəetmə və yerli özünüidarəetmə orqanları ilə iş” Şöbələri iştirak edir.

Bələdiyyələrin dövlət orqanları ilə, o cümlədən yerli icra hakimiyyəti orqanları ilə qarşılıqlı münasibətləri çərçivəsində vacib məsələlərdən biri onlara verilən əlavə səlahiyyətlərin yerinə yetirilməsi və bu işə müvafiq dövlət orqanları tərəfindən nəzarət edilməsi ilə bağlıdır. Bu gün Azərbaycanda bələdiyyələrə kifayət qədər geniş səlahiyyətlər verilir və bu səlahiyyətlərin icrasında onların müstəqilliyinə də təminat verilir. Lakin, təcrübə göstərir ki, heç də həmişə bələdiyyələrə verilmiş belə səlahiyyətlərdən onlar tərəfindən tam istifadə edilmir yaxud heç istifadə olunmur. Bu baxımdan bələdiyyələr qarşısında onlara verilmiş belə səlahiyyətlərdən düzgün, təyinatı üzrə və səmərəli istifadə etmək kimi vəzifə durur.

Qeyd olununları nəzərə alaraq Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə və icra hakimiyyəti orqanlarının qarşılıqlı əlaqələri

28 Васильев А.А. Взаимодействие органов государственной власти и местного самоуправления: принципы, направления и формы // http://vasilievaa.narod.ru/mu/stat_rab/stat/vasil/VzaimOGV-MS.htm

istiqamətləri kimi, birincisi, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və qanunvericiliyinin müvafiq müddəalarından irəli gələn məqsəd və vəzifələrin yerinə yetirilməsi; ikincisi, hər iki yerli hakimiyyət orqanlarının birgə fəaliyyətini nəzərdə tutan funksiyaların həyata keçirilməsi; üçüncüsü, bir-birinə qarşılıqlı səlahiyyətlərin, xüsusilə də bələdiyyələrə yeni səlahiyyətlərin ötürülməsi vasitəsilə birgə fəaliyyətin həyata keçirilməsi və s. göstərmək olar.

Bu yarımfəsildə məllif həmçinin qanunvericiliyin müddəaları əsasında bələdiyyələrin yerli icra hakimiyyəti ilə qarşılıqlı münasibətlərini bəzi sahələr üzrə, o cümlədən bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi, su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi sahələrində nəzərdən keçirir, bu qarşılıqlı münasibətlərin sahələrinə həmçinin yerli icmanın sosial problemlərinin həllinə dair təşkilati tədbirlərinin görülməsi; Konstitusiya ilə müəyyən edilmiş istiqamətlər üzrə məqsədli proqramların işlənilməsi və həyata keçirilməsi; yerli seçkilər və referendumların keçirilməsi və s. aid edir:

Təcrübənin təhlili əsasında qeyd olunur ki, ölkəmizdə yerli hakimiyyətin bu iki subyektləri arasında reallaşan qarşılıqlı münasibətlərdə hələlik öz həllini tam tapmayan bəzi ziddiyyətlər və problemlər də mövcuddur. Onlar əsasən yerli icra hakimiyyəti və özünüidarə orqanlarının səlahiyyətlərinin təkrarlanması, yerli səviyyədə torpaqların idarə edilməsi və s. sahələrə aiddir.

Bu istiqamətdə apardığı təhlillərdə müəllif həmçinin postsovet məkanı dövlətlərindən Rusiyanın, qərb ölkələrindən Böyük Britaniya, Fransa və ABŞ-n bu sahədəki təcrübəsini də müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirir.

Nəticədə ümumiləşdirmələr aparılmış, nəzəri və praktiki xarakterli elmi nəticələr çıxarılmışdır. Müəllif təhlillər əsasında belə qənaətə gəlmişdir ki, Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarəetmənin təşəkkülü uğurla həyata keçirilən demokratik dövlət quruculuğu prosesinin vacib tərkib hissəsini təşkil edir, yerli səviyyədə dövlət və bələdiyyə orqanlarının funksional təyinatı müxtəlif olsa da, onlar ümumi siyasi maraqların reallaşmasına xidmət edirlər.

**Dissertasiyanın məzmunu nəşr edilmiş aşağıdakı
işlərdə öz əksini tapmışdır:**

1. Политический анализ западных моделей местного самоуправления // Межкультурные коммуникации. Международное научно-периодическое издание. Тбилиси, 2011, № 2, с. 146

2. Heydər Əliyev və Azərbaycanda yerli özünüidarəetmənin formalaşması // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 90-cı illiyinə həsr olunmuş Elmi konfransın tezisləri. DİA, Bakı, 2012. s.172.

3. Böyük Britaniyada və Fransada yerli özünüidarəetmənin xüsusiyyətləri//Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 91-ci illiyinə həsr olunmuş Elmi konfransın tezisləri. DİA, Bakı, 2013, s.212.

4. Yerli hakimiyyət institutu probleminə nəzəri yanaşmalar // Dövlət İdarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə, 2015, № 1, s.219

5. Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarəetmənin konstitusion-hüquqi əsasları // Avrasiya Un-tinin Sivilizasiya jurnalı -mart 2015, № 3, s.10

6. Azərbaycan Respublikasında bələdiyyələrin strukturu və fəaliyyət istiqamətləri // Avrasiya Un-tinin Sivilizasiya jurnalı -mart 2015, № 7, s.134

7. Yerli hakimiyyətin həyata keçirilməsində icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanları münasibətləri // Avrasiya Un-tinin Sivilizasiya jurnalı. mart 2016, №.3, s.175

8. Yerli özünüidarəetmənin təşkili modelləri: postsovet ölkələrinin təcrübəsinin politoloji təhlili (çapda).

**Роль и место муниципалитетов в системе местной власти в
Азербайджанской Республике**

Резюме

Диссертационная работа состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении обоснована актуальность темы исследования, определены объект и предмет, цель и задачи исследования, показаны теоретико-методологические основы, научная новизна, теоретическое и практическое значение работы.

В первой главе – «Муниципалитеты как субъекты местной власти: политико – концептуальный анализ» изучаются сущность и теоретические подходы к проблеме реализации местной власти, в сравнительном аспекте изучаются основные положения теорий местного самоуправления, анализируются особенности и функции муниципалитетов, на примере ряда стран рассматриваются модели местного самоуправления в современном мире.

Во второй главе – «Становление и осуществление местного самоуправления в Азербайджанской Республике , как составная часть политики строительства демократического государства» изучается роль Общенационального лидера Гейдара Алиева в становлении местного самоуправления в Азербайджане, политика которого в данной сфере успешно продолжается Президентом Азербайджанской Республики Ильхамом Алиевым, рассматриваются конституционно-правовые основы, особенности и основные направления реализации местного самоуправления в стране. Исследуются вопросы политического участия граждан, партийного представительства на уровне местной власти, координации деятельности и объединения муниципалитетов, а также их взаимоотношений с органами исполнительной власти в Азербайджанской Республике, при этом приводятся и примеры из опыта некоторых других стран.

В Заключении подводятся итоги , на основе обобщений делаются выводы, на их основе выдвигаются предложения и рекомендации по рассматриваемой проблеме. При этом автор приходит к выводу, что становление местного самоуправления в Азербайджанской Республике составляет важную часть процесса строительства демократического правового государства, успешно осуществляемого в стране , и, хотя на местном уровне государственные и муниципальные органы имеют различное функциональное назначение, но они служат реализации общих политических интересов.

**The role and place of municipalities in the system of
local authorities in the Republic of Azerbaijan**

Summary

The thesis consists of an introduction, two chapters, a conclusion and a list of used literature. In the introduction, the relevance of the research topic is substantiated, the object and the subject, the purpose and objectives of the study are determined, the theoretical and methodological foundations, the scientific novelty, the theoretical and practical significance of the work are shown.

In the first chapter - "Municipalities as subjects of local authorities: political and conceptual analysis", the essence and theoretical approaches to the problem of the local government implementation are studied. In the comparative aspect, the main provisions of local government theories are analyzed, the features and functions of municipalities are analyzed, Self-management in the modern world.

In the second chapter - "Establishment and implementation of local self-government in the Republic of Azerbaijan as an integral part of the policy of building a democratic state", the role of the national leader Heydar Aliyev in the development of local self-government in Azerbaijan is being studied, whose policy in this sphere is successfully continued by the President of the Republic of Azerbaijan, Ilham Aliyev, legal foundations, features and main directions for the implementation of local self-government in the country. The issues of political participation of citizens, party representation at the level of local authorities, coordination of activities and association of municipalities, as well as their relationship with executive bodies in the Republic of Azerbaijan are examined, and examples from the experience of some other countries are also cited.

Conclusion sums up the conclusions, on the basis of generalizations conclusions are drawn, on their basis proposals and recommendations on the problem are put forward. At the same time, the author comes to the conclusion that the establishment of local self-government in the Republic of Azerbaijan is an important part of the process of building a democratic law-governed state successfully implemented in the country, and although at the local level state and municipal bodies have different functional purposes, they serve common political interests .

Format: 60x84 $\frac{1}{16}$. Tiraj 100. Sifariş № 81

«Elm və Təhsil» nəşriyyat-poliqrafıya müəssisəsi